УДК 111:123.1]:316.3
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.16

Герасимова Ельвіра Миколаївна,
доктор філософських наук, професор кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І. П. Стогнія Університету Григорія Сковороди в Переяславі
orcid.org/0000-0003-0046-8458
gerelvira@ukr.net

СВОБОДА ДІЇ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЗАСІБ РЕОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ

Статті присвячена дослідженню феномену свободи дії як універсального засобу реорганізації суспільного буття. Констатовано, що теоретико-методологічні проблеми свободи людини аналізується ще з часів появи перших творів світової літератури та залишаються дотепер однією з найактуальніших тем світової філософської думки, але народ України сьогодні пише свою дієву філософію свободи жертовним подвигом найкращих синів і доньок. Трагічна гуманітарна криза повномасштабної війни України проти російської федерації за свою незалежність та державний суверенітет загострила актуальність дослідження соціального генезису концепції свободи дії в сучасному світі панування цифрових технологій та штучного інтелекту й підтвердила пріоритетне значення свідомої практичної діяльності людини у контексті національного державотворення. Результатом проведеного нами дослідження стає комплексний соціально-філософський аналіз кардинальних концептуальних змін за схемою: античні уявлення про соціальну дієвість вільного громадянина держави – період панування суспільних практик модерністського проєкту розумної соціології – оформлення засад і принципів негативної свободи періоду Постмодерну, з метою єдиного гуманітарного підходу для вирішення сучасних проблем демократичного суспільства глобалізованого світу. Окремо звертається увага на такі інтелектуальні здобутки вітчизняних мислителів різних епох, як ідеї свободи нації П. Могили, «сродної» праці та принцип «нерівняної рівності» Г. Сковороди, а також про свободи громадянина всесвітньої держави П. Юркевича. Показано, що свобода дії безпосередньо пов'язана з індивідуальним буттям людини та її засвоєнням суб'єктивної системи цінностей. Діяльнісна особистість не стільки аналізує свої соціальні дії, скільки на основі унікального поєднання емоційно-почуттєвого сприйняття, творчо-вольових і логіко-раціональних пізнавальних здібностей оволодіває ними так само, як і світом, постійно впливаючи на реорганізацію суспільного буття.

Ключові слова: людина, свобода дії, свобода волі, громадянське суспільство, суспільне буття, демократичні цінності, негативна свобода.

Gerasymova Elvira,
Doctor of Philosophical Sciences, Professor of Department of Philosophy and Social Anthropology named after Professor I.P. Stogniy Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
orcid.org/0000-0003-0046-8458
gerelvira@ukr.net

FREEDOM OF ACTION AS A UNIVERSAL MEANS OF REORGANIZING SOCIAL BEING

The article is the study of the phenomenon of freedom of action as a universal means of reorganization of social existence. It has been established that the theoretical and methodological problems of human freedom have been analyzed since the first works in world literature appeared and remain one of the most relevant topics of world philosophical thought, but the people of Ukraine today write their effective philosophy of freedom with the sacrificial feat of its best sons and daughters. The tragic humanitarian crisis of the full-scale war of Ukraine against the russian federation for its independence and state sovereignty sharpened the relevance of the study of the social genesis of the concept of freedom of action in the modern world dominated by digital technologies and artificial intelligence and confirmed the priority importance of conscious practical human

activity in the context of national state-building. The result of our research is a complex socio-philosophical analysis of radical conceptual changes according to the scheme: ancient ideas about the social effectiveness of a free citizen of state – the period of dominance of social practices of the modernist project of intelligent sociology – the design of the principles of negative liberty of the Postmodern period, with the aim of a unified humanitarian approach to solving modern problems of the democratic society of the globalized world. Special attention is paid to intellectual achievements of national thinkers of different eras, such as the ideas of national freedom by P. Mohyla, "kindred" labor and the principle of "unequal equality" by H. Skovoroda, as well as the freedoms of a citizen of a global state by P. Yurkevich. It is shown that freedom of action is directly related to the individual existence of a person and their assimilation of a subjective system of values. An active person does not so much analyze his social actions, but on the basis of a unique combination of emotional-sensual perception, creative-volitional and logical-rational cognitive abilities, masters them as well as the world, constantly influencing the reorganization of social life.

Key words: man, freedom of action, freedom of will, civil society, social existence, democratic values, negative liberty.

Актуальність і проблемність дослідження. Феномен свободи дії можна осягнути лише у процесі трудової діяльності або історичної творчості людини, саме так він набуває множинності інтерпретацій. Теоретико-методологічні проблеми свободи дії людини аналізуються ще з часів появи перших творів світової літератури та залишаються дотепер однією з найактуальніших тем світової філософської думки, але народ України сьогодні пише свою дієву філософію свободи жертовним подвигом найкращих синів і доньок. Теза Фукідіда у якій прославляють загиблих у Пелопоннеській війні воїнів набуває особливої актуальності в сучасній історії України: «Подібних людей прийміть нині за зразок, вважайте за щастя свободу, а за свободу – мужність і дивіться в обличчя військовим небезпекам» (Фукідід, 1968, с. 285). Трагічна гуманітарна криза повномасштабної війни України проти російської федерації за свою незалежність та державний суверенітет загострила актуальність дослідження соціального генезису концепції свободи дії в сучасному світі панування цифрових технологій та штучного інтелекту й підтвердила пріоритетне значення свідомої практичної діяльності людини у контексті національного державотворення. Власне, історично смисл свободи розглядається у двох ракурсах юридичного та фактичного сприйняття: «Відповідно до юридичної свободи, раб зовсім несвобідний, кріпак не зовсім свобідний, але злиденний настільки ж вільний як й багатій» (Лейбніц, 1996, с. 174), – тому реальні можливості свободи дії людини завжди будуть нести історичний відбиток визначеної соціальної структурі та певного часового проміжку. Перехід від античного уявлення про соціальну дієвість вільного громадянина держави до принципів негативної свободи періоду Постмодерну звертає нашу дослідницьку увагу на механізм взаємовпливу зовнішніх факторів колективної життєдіяльності людини на принципи свобідного прийнятті нею дієвих рішень та їх практичної реалізації, що призвело до виникнення сучасного демократичного суспільства глобалізованого світу.

Планетарний рівень інформаційних можливостей робить сучасний світ відкритим для вільного пересування та віртуального спілкування людей, з'являється поняття вільного громадянина Всесвіту, яке підкріплено нормативною базою міжнародного права. Можливо ми маємо сьогодні саме ту омріяну свободу, про яку писали у свій час Сократ, Платон, Епікур, можливо саме за неї відважно віддавали своє життя мільйони героїв у своїх країнах. Але ж протягом свого життя ми відчуваємо і знаходимо практичні підтвердження геніальної прозорливості мислителів світової філософської думки про те, що можливо це тільки в уяві вільно реалізуються принципи, бажання, вчинки вільної людини, а насправді відбувається зовнішнє переформатування форм контролю над організацією нашого життя. Як бачимо, ідеальне розуміння свободи дії у сучасному демократичному суспільстві набуває сьогодні якісно нових ознак, тому дослідження історичного процесу реалізації ідеалу соціальної дієвості людини як універсального способу реорганізації суспільного буття залишається дотепер безперечно актуальною темою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичний контекст дослідження свободи дії у класичній античній традиції демонструє

трансформацію дискурсу протиставлення невільників і свобідних громадян до ідеї внутрішньої свободи людини, яка заснована на усвідомленні відповідальності за свій вибір та наслідки своїх вчинків для суспільного розвитку. Будь-яка дія людини є областю невизначеності, що відкрита для раціональної дискусії, тому проблеми свободи волі, розуміння цілі діяльності людини на основі визначення різниці між добром і злом, феномен руху детермінованої свободи до заперечення розумних засад поведінки представлено в історичних творах таких представників класичної літератури як Платон, Аристотель, Епікур, Лукрецій Кар, Марк Аврелій, Р. Декарт, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г.-В.-Ф. Гегель та ін., наприклад, Г. Лейбніц вважав, що «якщо б свобода нашої волі була тільки як automaton spirituale… то по-суті вона б була не кращою від свободи пристосування до обертання вертела, котре, одного разу заведене, само по собі здійснює коло своїх рухів» (Leibniz, 1996, 157), – тому духовний «автомат» є вільним остільки, оскільки він, як й годинник, має в самому собі двигун своїх дій. Водночас, своїми науковими студіями П. Могила започатковує цілу плеяду мислителів, які розвивати тематику філософії свободи та волі людини в контексті української світоглядної думки, починаючи від ідей Л. Барановича, І. Гізеля, Т. Прокоповича, Г. Конiського, Г. Сковороди, П. Юркевича до творів І. Франка, Д. Чижевського, М. Хвильового та ін. На сучасному етапі ідеї теорії свободи в український філософський думці представлені в роботах таких відомих вітчизняних представників як І. Бичко, Г. Волинка, В. Горський, С. Кримський, В. Лях, Н. Мозгова, М. Попович, В. Табачковський та багатьох ін.

Свобода дії у межах філософії влади, визначається як можливість зовнішнього цілепокладання діяльності іншого суб'єкту – зазначені ідеї представлені в роботах таких філософів як Ф. Бродель, М. Вебер, Р. Мертон, Дж. Мердок, Т. Парсонс, а ідея приречення людини на свободу ми зустрічаємо у творах Ж.-П. Сартра, а свобода як можливість прояву бунту у А. Камю та ін. Сучасне трактування поняття свободи людини дуже часто носить характер інтелектуальної дискусії завдяки позиціонуванню свободи через таку дуальність як «автономія і свобода», «свобода та рівність», «свобода і права людини» тощо. Такі позиції репрезентовані у працях таких провідних філософів світу, як К.-О. Апель, Д. Белл, І. Берлін, Р. Брамбо, М. Гайдеггер, А. Гайек, В. Декомб, Д. Деннет, Л. Свендсен, Н. Луман, Г. Франкфурт та ін., але необхідно звернути увагу на думку Б. Леоні стосовно того, що сучасні правові системи залишають для свободи простір, якій постійно зменшується, наче шагренева шкіра. У свою чергу, постмодерністська аналітика свободи пропонує розглядати її з точки зору шизоаналізу, а також в якості нової постановки проблеми свободи тексту ми звертаємось до праць Р. Барта, Ж. Батая, Ж. Дерріда, У. Еко та багатьох ін., але незважаючи на величезний історичний доробок з означених питань, тематика свободи дії як універсального способу реорганізації суспільного буття людини залишається відкритою темою сучасних цивілізаційних процесів.

Метою дослідження нашої публікації ми визначили аналіз феномену свободи дії як універсального засобу реорганізації суспільного буття в сучасному глобалізованому світі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження процесу історичних змін суспільного буття за умови свідомого вибору та свободи дії людини ми починаємо з аналізу античних уявлення про соціальну дієвість вільного громадянина держави. У давньогрецькому світі свобода сприймалася як природний стан, що був отриманий від свого роду у спадок. Головними рисами свободи громадянина античного світу була можливість вільно пересуватися та займатися будь якою діяльністю, а соціальна дієвість проявлялась, у першу чергу, в реалізації «виборчого» права у справах полісу. На думку Платона в Афінах панувала непомірна свобода демосу, вона досягла такого рівня, що навіть собаки, коні й віслюки, сповнені свободи, відмовляються коритися людині (Платон, 1999, с. 169). Відповідно, така ситуація негативно впливала на стан справ в афінський державі, тому Платон, продовжуючи розвивати сократівські ідеї етичного виміру свободи, висуває свій проєкт ідеального суспільства на основі справедливості. Аристотель, у свою чергу, умовою морального вчинку вважає розум, а відповідальність за власні вчинки пов'язує із свідомим вибором, який залежить від самої людини. З одного боку, такий вибір є прогнозований звичними правилами

життя, що стримує подальший суспільний поступ, а з іншого, вільний вибір сам є детермінованим попередніми історичними умовами, які несуть з собою тіні минулих подій. Отож оскільки існування речей визначено часом, все те, що відбувається необхідно обумовлено минулим, тому людина ніколи не буває вільною. Варто відзначити, що І. Кант, критикуючи несумісні положення теорії свободи Платона або Лейбніца, сам створює схоже протиріччя про одночасне функціонування людської свободи та абсолютної детермінованості вчинків. Ба більше, кожний вчинок людини має як внутрішній аспект дії у формі задуму свідомості, так й зовнішню реальність у вигляді результатів цієї дії, причому у переважній кількості випадків вони не співпадають. Вихід з системного діалогу постійно несумісних положень був запропонований Г.-В.-Ф. Гегелем. На його думку, судити про людськи вчинки, виходячи вже з відомих об'єктивних результатів отриманих наслідків, означає включати в його аналіз всі обставини, які вторгалися ззовні, а також з'являлися й випадково, не мають жодного стосунку до природи даного вчинку – це означає крайню несправедливість по відношенню до чесних намірів людини, яка схибила внаслідок незнання ситуації та обставин справи (Hegel, 1996, с. 162). Гегель доводить тезу про те, що «протиріччя» закладене вже в самому вчинку, який в реальності визначається переходом необхідності у випадковість й навпаки. Продовжуючи розвивати діалектичний ланцюг своїх міркувань, він зауважує, що «діяти» означає віддати себе у владу цього закону, котрий змінює значення вчинків у результаті отриманих наслідків та визнає їх кращими або гіршими в залежності від наслідків, що пов'язані з ними більш-менш випадково (Hegel, 1996, с. 162). Підсумовуючи, Гегель вказує на єдину провину політики як такої, вона нездатна точно оцінити можливі наслідки своїх дій, так як «існує непередбачуване. Оце трагедія!» (Hegel, 1996, с. 163), – коло дискусії про поєднання-роз'єднання політичного, фактичного та метафізичного аспектів свободи дії замкнулося. З цього приводу, Декомб підкреслює, що «Гегель вибудовує свій підхід до філософії історії людства, виходячи з факту існування поняття свободи. У залежності від того, який саме смисл закладається в розуміння свободи с точки зору філософії історії, то можна формувати логічний наслідок концептуальних потреб. Такий наслідок випливає з того, що варто розуміти під поняттями буття і ніщо, безпосереднього й опосередкованого, кінцевого і нескінченого і т. п. (Descombes, 1993, с. 122). Відповідно у дослідників складалося враження, що Гегель зміг поєднати в особі філософа дві такі історично непоєднані ролі, як інтелектуал і метафізик.

Отже, поняття феномену свободи дії в античному світі мало політичне походження та поступово було сформовано його етичний аспект, який стає панівним філософським трендом до оформлення його християнської версії. Свобода дії, фактично, є прогресивним ланцюгом подій і вчинків, які прямують історичним простором один за одним та поєднують іноді несумісні аспекти. Водночас, кожна сходинка розвитку ідеї свободи володіє своїм власним правом, так як вона є наявний проявом буття свободи в одному з її визначень (Rousseau, 1968).

Паралельно досліджуючи історію формування вітчизняної теорії свободи дії та наявної екзистенційної проблематики, зокрема пов'язаної з суспільною активністю людини та видами її професійної діяльності, звертаємось до таких історичних творів П. Могили, як «Євангеліє учителноє» і «Требник». Ідея самовладдя людської души та свобода вольового вибору властиві лише людині, бо дані йому Богом. Водночас, з християнської точки зору не кожний добрий вчинок є таким, а тільки той в якому присутня свобода волі та немає зовнішнього примусу. Власне, тільки самопізнання дозволяє людині зрозуміти свій моральний обов'язок та здійснити самооцінку своїх вчинків: «Рахуйся юж набожний чловѣче з сумненіем своим, спойзри в него…, старайся недостатки власныи познавати» (Могила, 1988, с. 907–911). Варто відзначити, що на його думку свобода нації ґрунтується на свободі людської особистості, яка є вершиною й метою світобудови. Відповідно, сам феномен свободи також має подвійну природу, де внутрішня складова залежить від здатності людини до самодіяльності її розуму й волі, а зовнішня пов'язана з природним правом жити на своїй землі, розпоряджатися майном і т. п. Завдяки такому розумінню «спільного блага» П. Могила вводив українську правосвідомість у контекст європейського політичного мислення, що сприяло подальший консолідації й розвитку української національної ідеї.

Результатом життєвої філософії Г. Сковороди стає вчення про щастя як стан незалежності людини та звільнення її від тиску зовнішнього світу. Щасливою може стати будь-яка вільна особистість, яка досягає душевного спокою завдяки зосередженню на справі свого життя, самоаналізі та пошуку «сродної праці». Водночас, самоаналіз та наукові природні пошуки можуть сприяти незалежності людини від зовнішніх факторів лише у стані «сродності»: «…наука приводит в совершенство сродность. Но если не дана сродность, тогда наука что может совершить? Наука есть практика и привичка и есть дочь натуры. Птица может научится лѣтать – не черепаха» (Сковорода, 1973, с. 438). Отож основою діяльнісного прагнення людини до свободи і щастя український Сократ пропонує внутрішній шлях заглиблення в себе, пошук глибин власного «Я», де й відбувається зустріч з Богом.

Загалом, говорячи про відмінність від західноєвропейських світоглядних підходів до розуміння поля свободи, етична концепція Сковороди не знає зовнішніх обмежень та спрямована на самопізнання людини зсередини, що збалансовує його існування у нескінченному соціальному просторі й часі. Ситуацію свободи дії в античному світі ми зустрічаємо в міркуваннях П. Юркевича на прикладі аналізу творів Платона: «людина, взята окремо, поза державою, не мала вищого морального значення як людина; вона буда людиною тому, що була громадянином» (Юркевич, 2000, с. 62), – тому визнання закону як цінності є основою його філософії права та усвідомлення необхідної відповідальності з боку людини-громадянина. У філософії права П. Юркевича такий підхід пояснюється на прикладі категорії метафізичної свободи, де він пояснює логіку взаємодії між поняттям свободи вчинку і свободи волі. На його думку: «вчинки є вільні, коли вони залежать від волі, а воля перебуває в залежності від свідомих мотивів. Що розумніші ці мотиви, то людина вільніша. Людська свобода, таким чином, завжди пропорційна твердості характеру й ступеню його розвитку… Тож вільного вибору немає, хоч і є вільність учинків» (Юркевич, 2000, с. 199), – такий підхід можна вважати принципом поводження вільного громадянина всесвітньої держави. Отож проблематику вимірів свободи дії людини П. Юркевич розглядає у тісному зв'язку з її духовною природою, враховуючи як емпіричний рівень обмеження людини в діях, так й інтелектуальний рівень досягнення нею моральної свободи в суспільному поводженні.

Так само ідеї реалістичної філософії І. Франка перекликаються з екзистенціальними підходами українських філософів, він вважає свободу способом реалізації волі, але сутність свободи вбачається у постійному творчому процесі створення нових культурних цінностей. Єдиною ідеєю стає таке розуміння свободи дії, коли людина у своєму повсякденному житті не просто осягає різницю між добром і злом, а може піднятися над їх реальними проявами у своїй діяльності та створити нові зразки-цінності для подальшого суспільного розвитку.

Сучасні ідеї теорії соціальної дії виникають у межах єдиного модерністського проєкту та вже частіше починають ототожнювати свободу з волею, станом бажання чи небажання, з дією «водіння» стосовно необхідності задовольняти зростаючи споживацькі біологічні потреби. Навіть волю до влади «філософія життя» Шопенгауера, Ніцше, Донцова та інших пов'язує не з суспільною, а з органічною потребою людини домінування сильнішого. Варто відзначити, що свобода дії уособлюється зі змістом такої специфічної дії людини, яка формується з внутрішніх потреб її особистого буття. Відповідно, соціальна дієвість стає можливою за умови, коли людина не тільки висловлює свої бажання та шукає способи їх реалізації, але й аналізує актуальний смисл життєдіяльності, мотиви та наслідки своїх вольових проявів. У проєкті Модерну визначена головна проблема сучасного демократичного суспільства, яка полягає у неможливості досягнення політичної свободи без реального панування економічної справедливості. Але ж дотепер, попри декількох століть потому, залишається актуальною класична теза Ж.-Ж. Руссо про те, що англійський народ вважає себе вільним: він жорстко помиляється. Він вільний тільки у час виборів членів Парламенту: як тільки вони обрані – він раб, він ніщо (Rousseau, 1968), – тому реальна свобода є творчою і конструктивною стороною людського буття, що втілює усвідомлену волю людини.

Варіантом вирішення завдання рівної політичної свободи для всіх громадян держави стає сьогодні формування та розповсюдження ідей неоліберальної концепції негативної свободи, де ідея онтологічного змісту свободи

перетворюється на концепт економічної свободи. Водночас, пропонується визнати пріоритетне значення за принципом lasses-faire, як принципу невтручання у сферу економічних відносин, причому держава не має права втручатися в економічну діяльність індивідів, підтримуючи тим самим справедливі умови професійної реалізації своїх господарських здібностей для всіх громадян. Загалом, «просуваючи «свободу від усього», адепти негативної свободи прагнуть не тільки позбутися позитивно вираженої свободи, але й знищити сферу існування негативної, тобто приватне. Це стало можливим завдяки специфічним рисам культури Постмодерну: змішування, еклектика, ризома, які виступили основою для розвитку неолібералізму» (Орденов, 2021, с. 60). Отож можемо констатувати появу нових викликів і ризиків у суспільному бутті людини, так як неоліберальний порядок має ресурс для обмеження демократичних форм правління, специфічних проявів національних ознак держави, моральних якостей і соціальних форми співжиття людей.

Не можна оминути увагою соціально-філософський аналіз умов сучасного оновлення можливостей комунікативної свободи індивіда, прикладом якої стають ідеї Ю. Габермаса стосовно трансформації соціального простору новоєвропейської культури як еволюції «сфери відкритості», тобто публічного простору комунікації, що відзначився ростом індивідуальної та колективної свободи в західноєвропейській культурі (Габермас, 2000). Базовою засадою «сфери відкритості» стає соціокультурний феномен «публіки», який сьогодні є присутнім у всіх сферах соціального життя. Принцип публічності сьогодні набуває нового значення – іншою стороною публічності стає приватне, саме воно, як місце життя індивіда стало стимулом нових форм зв'язку між автономними, більш вільнішими від різного роду тиску зовнішнього впливу, індивідами. Відповідно, відбувається процес поступового віддалення між державою і суспільством, яке сьогодні є показовою ознакою «західного стилю життя», саме така ситуація стимулює активізацію реального становлення відкритої державної влади та обговорення її моделі фахівцями з різних наукових галузей (Герасимова, 2020, с. 7).

Отже, на основі синтезу сучасного аналізу історичного та соціально-філософського дослідницького матеріалу стає можливим аналіз феномену свободи дії як універсального засобу реорганізації суспільного буття від правил і принципів поводження вільного громадянина античного світу до моделей соціальних відносин у момент зародження простору відкритого публічного спілкування. Сучасна діяльнісна особистість не стільки аналізує свої соціальні дії, скільки на основі унікального поєднання емоційно-почуттєвого сприйняття, творчо-вольових і логіко-раціональних пізнавальних здібностей оволодіває ними так само, як і світом, постійно впливаючи тим самим на реорганізацію суспільного буття. Варто відзначити, що саме недержавні організації та притаманна їм «громадська думка» складає основу реалізації ідеалу свободи в реаліях сучасного демократичного суспільства. Складовими такого інституційного механізму реалізації свободи можуть бути автономні соціально-комунікативні інститути, ліберально-демократичне державне регулювання та наявність громадянського суспільства з широкими нормативно-правовими повноваженнями і утвердженими правилами відповідальності для всіх членів суспільства (Герасимова, 2020, с. 8), але паралельно відбувається процес неоліберального заперечення свободи як такої, політико-правових і демократичних ідеалів Модерну на засадах постмодерного заперечення культури.

Висновки та перспективи досліджень. Результатом проведеного нами дослідження стає комплексний соціально-філософський аналіз кардинальних концептуальних змін за схемою: античні уявлення про соціальну дієвість вільного громадянина держави – період панування суспільних практик модерністського проєкту розумної соціології – оформлення засад і принципів негативної свободи періоду Постмодерну, з метою єдиного гуманітарного підходу для вирішення сучасних проблем демократичного суспільства глобалізованого світу. Окремо звертається увага на такі інтелектуальні здобутки вітчизняних мислителів різних епох, як ідеї свободи нації П. Могили, «сродної» праці та принцип «нерівняної рівності» Г. Сковороди, а також про свободи громадянина всесвітньої держави П. Юркевича. Показано, що свобода дії безпосередньо пов'язана з індивідуальним буттям людини та її засвоєнням суб'єктивної системи цінностей. У проєкті Модерну визначена

головна проблема сучасного демократичного суспільства, яка полягає у неможливості досягнення політичної свободи без реального панування економічної справедливості. Водночас, можемо констатувати появу нових викликів і ризиків у суспільному бутті людини, так як неоліберальний порядок має ресурс для обмежування демократичних форм правління, специфічних проявів національних ознак держави, моральних якостей і соціальних форми співжиття людей.

Отже, ми визначаємо свободу дії як феномен переходу межі «дозволеного» в організації сталого соціального простору з метою створення нових цінностей на підставах певної культурної традиції. Діяльнісна особистість не стільки аналізує свої соціальні дії, скільки на основі унікального поєднання емоційно-почуттєвого сприйняття, творчо-вольових і логіко-раціональних пізнавальних здібностей оволодіває ними так само, як і світом, постійно впливаючи на реорганізацію суспільного буття.

Список використаних джерел:

1. Габермас Ю. (2000). Структура перетворення у сфері відкритості. Львів: Літопис, 318.
2. Герасимова Е.М. (2020). Доктрина реалізації свободи в демократичному суспільстві: ідеал ш реальність. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. Вип. 2 (32). К.: НАУ, С. 5–9.
3. Могила П. (1988). Требник. 2-е вид. Канберра; Мюнхен; Париж, Ч. І. 946.
4. Орденов С.С. (2021). Неоліберальне заперечення свободи і демократії. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*. Вип. 1 (33). Київ: НАУ, С. 58–64.
5. Платон. (1999). Горгій. *Діалоги*. Київ: Основи, С. 155–233.
6. Сковорода, Г. (1973). Повне зібрання творів: у 2-х т. Т. 1. Київ: Наук. думка, 531.
7. Фукідід. (1968). Промова Перікла (Фрагмент з історії Пелопоннеської війни). Антична література: Хрестоматія. К.: Радянська школа, 283-287.
8. Юркевич П. (2000) Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Київ: Ред. журналу «Український світ», 756.
9. Descombes, V. (1993). Philosophie par gros temps [The Barometer of Modern Reason: On the Philosophies of Current Events]. Oxford University Press.
10. Hegel, G.W.F. (1996). Philosophy of Right. Kitchener: Batoche Books Limited.
11. Leibniz, G. W. (1996). New Essays on Human Understanding. Cambridge University Press.
12. Rousseau, J. J. (1968). Deputies or representatives. *The Social Contract.* (P. 49–51). Penguin Publishing Group.

References:

1. Habermas, J. (2000). Struktura peretvorennia u sferi vidkrytosti [The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society]. Lviv: Litopis [in Ukrainian].
2. Gerasymova, E. (2020). Doctrine of realization of freedom in a democratic society: ideal and reality [The doctrine of the realization of freedom in a democratic society: ideal and reality]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Filosofiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology, 2 (32),* 5–9 [in Ukrainian].
3. Mohyla, P. (1988). Trebnyk [Trebnyk]. (2nd ed.). Kanberra; Miunkhen; Paryzh. (Vol. 1). [in Ukrainian].
4. Ordenov, S. S. (2021). Neoliberalne zaperechennia svobody i demokratii [Neoliberal denial of freedom and democracy]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Filosofiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology, 1 (33),* 58–64 [in Ukrainian].
5. Plato. (1999) Gorgij [Gorgias]/ Dialogy. Dialogues. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
6. Skovoroda, H. (1973). Complete works: in 2 vols. Vol. 1. Kyiv: Nauk.dumka, 531.
7. Thucydides. (1968). Promova Pericles (fragment z «Istoriyi Peloponneskoyi vijny») [Pericles' speech (excerpt from «History of the Peloponnesian War»]. Antychna literature: Hrestomatiya. Kyiv: Radyanska shkola [in Ukrainian].
8. Yurkevych, P. (2000) Istoria filosofii prava. Filosofiia prava. Filosofskyi shchodennyk [History of filosophy of law. Filosophy of law. Filosophical diary]. Kyiv: Ukr. svit [in Ukrainian].
9. Descombes, V. (1993). Philosophie par gros temps [The Barometer of Modern Reason: On the Philosophies of Current Events]. Oxford University Press [in English].
10. Hegel, G.W.F. (1996). Philosophy of Right. Kitchener: Batoche Books Limited [in English].
11. Leibniz, G. W. (1996). New Essays on Human Understanding. Cambridge University Press [in English].
12. Rousseau, J. J. (1968). Deputies or representatives. *The Social Contract.* (P. 49–51). Penguin Publishing Group [in English].